

**ХМЕЛЬНИЦЬКА ОБЛАСНА РАДА
ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ УПРАВЛІННЯ ТА ПРАВА
ІМЕНІ ЛЕОНІДА ЮЗЬКОВА**

ЗАТВЕРДЖЕНО

Рішення методичної ради університету
29 серпня 2024 року, протокол № 1

Перша проректорка, голова методичної ради університету,
кандидатка наук з державного управління, доцентка
_____ Ірина КОВТУН

**НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ
з навчальної дисципліни
ПРАВОВІ ПАМ'ЯТКИ СТАРОДАВНЬОГО СВІТУ І
СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ
для підготовки на першому освітньому рівні
здобувачів вищої освіти ступеня бакалавра
за спеціальністю 081 Право
галузі знань 08 Право
за денною формою навчання**

м. Хмельницький

2024

РОЗРОБНИК:

Професорка кафедри теорії та історії
держави і права, кандидатка історичних
наук, доцентка
27 серпня 2024 року

_____ Надія СТЕНЬГАЧ

СХВАЛЕНО:

Рішення кафедри теорії та історії держави і права
27 серпня 2024 року, протокол № 1

Завідувач кафедри, доктор історичних наук,
професор
27 серпня 2024 року

_____ Леонід МІСІНКЕВИЧ

Декан юридичного факультету
кандидат юридичних наук, доцент
27 серпня 2024 року

_____ Віктор ЗАХАРЧУК

Обліковий обсяг програми – 1,3 ум.др.арк.

ЗМІСТ

		Стор.
1.	Структура вивчення навчальної дисципліни	– 3
	1.1. Тематичний план навчальної дисципліни	– 3
	1.2. Лекції	4
	1.3. Семінарські заняття	– 7
	1.4. Самостійна робота студентів	– 15
	1.5. Індивідуальні завдання	– 17
	1.6. Підсумковий контроль	– 19
2.	Схема нарахування балів	– 20
3.	Рекомендовані джерела	– 20
4.	Інформаційні ресурси в Інтернеті	– 30

1. Структура вивчення навчальної дисципліни

1.1. Тематичний план навчальної дисципліни

	Назва теми	Кількість годин												
		Денна форма навчання							Заочна форма навчання					
		Усього	у тому числі					СРС	Усього	у тому числі				
			Лекції	Сем. (прак.)	Лаб.	Ін. зав.				Лекції	Сем. (прак.)	Лаб.	Ін. зав.	СРС
	2	3	4	5	6	7	8		9	10	11	12	13	14
	Тема 1. Державний лад країн Стародавнього Сходу (IV-III тис. до н.е.)	8	2	2	-	-	4	12	2	-	-	-	-	10
2.	Тема 2. Стародавня Греція: держава та право (VIII-III ст. до н.е.)	8	2	2	-	-	4	9	1	-	-	-	-	8
3.	Тема 3. Стародавній Рим: республіка та імперія (VI ст. до н.е. – 476 р. н.е.)	8	2	2	-	-	4	9	1	2	-	-	-	6
4.	Тема 4. Державне та правове феодальне Франції (X – XVIII ст.ст.)	8	2	2	-	-	4	9	-	-	-	-	-	9
5.	Тема 5. Державне та правове феодальне Англії (V – XVI ст.ст.)	8	2	2	-	-	4	9	-	2	-	-	-	7
6.	Тема 6. Державне та правове феодальне Німеччини (X – XVIII ст.ст.)	8	2	2	-	-	4	9	-	-	-	-	-	9
7.	Тема 7. Феодальні держави Сходу (V – XVIII ст.ст.)	8	2	2	-	-	4	9	-	-	-	-	-	9

	II– XVIIст. ст.)												
8.	Тема8.Державаіпр равофеодальноїП ольщі. (IX–XVIIIст.ст.)	8	2	2			4	11	1	2	-	-	8
9.	Тема9.Державаіпр авофеодальної Росії (XIV – поч.XXст.ст.)	6	2	2	-	-	2	9	1	-	-	-	8
	Всьогогодин	70	18	18	-	-	54	90	10	6	-	-	74

1.2. Лекції

№ з)п	Назва і план теми	Кількість годин	
		Денна	Заочна
1	2		
1.	Державний лад країн Стародавнього Сходу (IV-III тисячоліття – VI ст. до н.е.)	2	2
1.1	Загальна характеристика країн Стародавнього Сходу		
1.2.	Державний устрій і право Стародавнього Єгипту		
1.3	Державний устрій і право Вавилону		
1.4.	Державний устрій і право Індії		
1.5	Державний устрій і право Китаю		
2.	Тема 2: Стародавня Греція: держава та право (VIII - III ст. ст. до н.е.)	2	1
2.1	Характеристика суспільно-політичного ладу в Греції „гомерівської доби”.		
2.2.	Розклад первіснообщинного ладу і утворення		
2.2.1	Афінської держави. Реформи Тезея.		
2.2.2	Реформи Солона.		
2.2.3	Реформи Клісфена.		
2.3	Греко-перські війни. Реформи Ефіальта і Перікла.		
2.4	Суспільний устрій Афін.		
2.5	Державний устрій (народні збори, рада 500, гелієя, колегія 10 стратегів, архонти, ареопаг, армія).		
2.6	Суд, судочинство і основні риси права.		
3.	Тема 3: Стародавній Рим: республіка та імперія (VI ст. до н.е. – 476 р. н.е.)	2	1
3.1	Організація римського суспільства до утворення держави (X-VI ст. до н.е.).		
3.2	Виникнення держави у Римі. Реформи Сервія Тулія.		
3.3	Суспільний устрій римської республіки.		
3.4	Державний устрій Риму в період республіки:		

3.5	а) народні збори, їх види і роль; б) сенат; в) магістратура; г) збройні сили; д) судова система; е) управління провінціями. Криза рабовласницького способу виробництва. Криза республіканського ладу (законодавство Граххів; повстання рабів; військова реформа Марія; 3.6 диктатура; тріумвірати). Перехід від республіки до монархії. Суспільний та державний лад Римської - держави в період: 3.7 а) принципату; б) домінації. 3.8 Реформи імператора Діоклетіана. Поділ імперії на східну і західну. Реформи Костянтина. Падіння західно-римської держави.		
4.	Тема 4: Держава та право феодальної Франції (X – XVIII ст.ст.)	2	0,6
4.1 4.2 4.3 4.4 4.5 4.6 4.7	Суспільний і державний лад франків. "Салічна правда" (виникнення, структура, загальна характеристика). Виникнення феодальної держави, її розвиток в IX-XII ст. Реформи Людовика IX. Станово-представницька монархія у Франції. Зміни в суспільному ладі. Державний устрій. Генеральні штати та Паризький парламент. Становлення абсолютизму. Реформи кардинала Ришельє та Людовика XIV. Державний устрій Франції в добу абсолютизму. Джерела та характерні риси права середньовічної Франції.		
5.	Тема 5: Держава та право феодальної Англії (V – XVIII ст.ст.)	2	0,6
5.1 5.2 5.3 5.4 5.5	Англо-саксонські держави на території Британії. Нормандське завоювання Британії (XI ст.) та його вплив на суспільно-політичний устрій країни. Реформи короля Генріха II у XII ст. Велика Хартія Вольностей 1215 р., її зміст та оцінка. Станово-представницька монархія у Англії. Огороджування селянських та общинних земель. "Криваве законодавство". Виникнення, структура, компетенція парламенту.		

5.6 5.7	Встановлення та особливості англійського абсолютизму. Державний устрій Англії в період абсолютизму. Роль парламенту. Судова система Англії. Інститут присяжних. Джерела та характеристика основних галузей права феодальної Англії.		
6.	Тема 6: Держава та право феодальної Німеччини (X – XVIII ст.ст.)	2	0,6
6.1 6.2 6.3 6.4 6.5	Утворення і розвиток феодальної держави. Особливості цього процесу. Правове становище окремих груп населення. Станово-представницька монархія, її державний устрій. Імперський Сейм, камеральний суд. Встановлення князівського абсолютизму: його причини та наслідки. Характеристика основних джерел та інститутів права: а) Саксонське та Швабське зеркала. б) Золота булла 1356 р. в) Магдебурзьке право. г) Кароліна 1532 р.		
7.	Тема 8: Феодальні держави Сходу (V – XIX ст.ст.)	2	
7.1 7.2 7.3 7.4 7.5	Утворення Візантійської держави. Державний лад Візантії у V-VII ст. Еволюція суспільного устрою і державного ладу в VIII-XV ст. Виникнення Арабського Халіфату, його розвиток та занепад. Основні риси суспільного та державного устрою Арабського Халіфату. Основні риси мусульманського права – шаріату. Виникнення Османської імперії. Її державний та суспільний устрій. Особливості формування правової системи та судочинства Туреччини.		
8.	Тема 6: Держава та право феодальної Польщі (X – XVIII ст.ст.)	2	1
8.1 8.2 8.3 8.4 8.5	Утворення Польського князівства, його державний устрій (X – XIV ст.) Особливості становлення станово-представницької монархії в Польщі. Кошицький привілей, Нешавські статuti, Радомська конституція (XIV – XVI ст.) Утворення Речі Посполитої в 1569 р. та характеристика її державного устрою. Генріхові артикули.		

8.6	Судова та правова система Речі Посполитої. Судова реформа другої половини XVI ст. Ослаблення Речі Посполитої у другій пол. XVII – XVIII ст. внаслідок шляхетської анархії та зовнішніх війн. Повстання під проводом Костюшка. Конституція 1792 р. Три розподіли Речі Посполитої (кін. XVIII ст.)		
9.	Тема 9. Держава та право феодальної Росії. (XIV – XX ст.ст.)	2	1
9.1	Виникнення Московського князівства.		
9.2	Судебники Івана III та Івана IV – основні риси російського права XV-XVI ст.		
9.3	Проведення кодифікації у XVII ст.: Соборне уложення 1649 р.: а) Основні риси цивільного права: право власності, зобов'язальне право, спадкове право. б) Основні риси кримінального права: поняття і види злочинів, мета і система покарань.		
9.5	Особливості станово-представницької монархії в Росії (2 пол. XVII – XVIII ст.). Діяльність Земського Собору.		
9.6	Формування і розвиток абсолютної монархії (кін. XVII – поч. XX ст.): Систематизація російського законодавства у XIX ст		

1.3. Семінарські заняття

Семінарське заняття 1

Питання для усного опитування та дискусії

Тема 1: Державний лад країн Стародавнього Сходу (IV-III тисячоліття – VI ст. до н.е.)

1. Закони царя Хаммурапі:
 - а) загальна характеристика: історія знахідки, структура, принципи;
 - б) державний лад та суспільний устрій Стародавнього Вавилону;
 - в) право власності: форми і об'єкти. Режим умовного володіння (ілку);
 - г) зобов'язальне право: види договорів і зобов'язань з деліктів;
 - д) шлюбно-сімейне і спадкове право;
 - е) кримінальне право і судовий процес.
2. Закони Ману:
 - а) загальна характеристика: історія створення, структура, форма викладу правових приписів;
 - б) варновий устрій;
 - в) право власності: форми і об'єкти;

- г) зобов'язальне право: види договорів і зобов'язань з деліктів;
- д) регулювання шлюбно-сімейних відносин;
- е) кримінальне право і судовий процес.

Методичні вказівки

Ключові терміни та поняття: Месопотамія, Межиріччя, Шумер, Вавилон, патесі, лугаль, авілуми, мушкенуми, вардуми, ілку, тірхату, тамкари, жерці, раби, общинники, ордалії, Веди, брахманізм, буддизм, арії, анарії, варна, брахмани, кшатрії, вайші, шудри, дхарма.

Завданням семінару є вивчення характерних рис рабовласницької держави і права країн Стародавнього Сходу. Для правильного і повного розуміння особливостей розвитку стародавнього Вавилону слід проаналізувати його суспільний і державний лад. Відсутність довгий час приватної власності на землю, збереження сільської общини, поєднання патріархальних форм рабства з пережитками родового ладу, східний деспотизм як форма державної влади - все це знайшло своє відбиття у вавилонському праві.

При підготовці до семінару важливе значення має ознайомлення з першоджерелами, зокрема з текстом законника Хаммурапі та законів Ману. Слід звернути увагу на вплив релігії на формування стародавнього права та відображення варнового устрою у правових нормах, вивчення і аналіз чого допоможе студенту глибше зрозуміти особливості соціальних і державно-правових інститутів одних з найстародавніших держав світу.

Семінарське заняття 2

Тема 2: Стародавня Греція: держава та право (VIII - III ст. ст. до .н.е.)

Питання для усного опитування та дискусії

1. Характеристика суспільно-політичного ладу в Греції „гомерівської доби”.
2. Розклад первіснообщинного ладу і утворення Афінської держави. Реформи Тезея.
3. Реформи Солона.
4. Реформи Клісфена.
5. Греко-перські війни. Реформи Ефіальта і Перікла.
6. Суспільний устрій Афін.
7. Державний устрій (народні збори, рада 500, гелієя, колегія 10 стратегів, архонти, ареопаг, армія).
8. Суд, судочинство і основні риси права.

Методичні вказівки

Ключові терміни та поняття: антична держава, класичне рабство, дорійці, ахейці, іонійці, філи, фратрії, Буле, Агора, Базилевс, демос, місто-поліс, архонт, полемарх, Ареопаг, Гелієя, остракізм, літургія, метеки.

Процес утворення і формування держави в Греції становить великий інтерес щодо вивчення питання про походження держави і права взагалі. Утворення грецької держави і, зокрема, Афінської держави, є класичним зразком формування держави на руїнах первіснообщинного ладу.

У процесі підготовки до семінару необхідно звернути увагу на аналіз змісту реформ Тезея, Солона і Клісфена, на утворення органів державної влади і управління, їх структуру, функції, форми і методи діяльності.

Семінарське заняття 3

Тема 3: Стародавній Рим: республіка та імперія (VI ст. до н.е. – 476 р. н.е.)

Питання для усного опитування та дискусії

1. Організація римського суспільства до утворення держави (X-VI ст. до н.е.).
2. Виникнення держави у Римі. Реформи Сервія Тулія.
3. Суспільний устрій римської республіки.
4. Державний устрій Риму в період республіки:
 - а) народні збори, їх види і роль;
 - б) сенат;
 - в) магістратура;
 - г) збройні сили;
 - д) судова система;
 - е) управління провінціями.
5. Криза рабовласницького способу виробництва. Криза республіканського ладу (законодавство Гракхів; повстання рабів; військова реформа Марія; диктатура; тріумвірати).
6. Перехід від республіки до монархії. Суспільний та державний лад Римської - держави в період:
 - а) принципату;
 - б) домінату.
7. Реформи імператора Діоклетіана. Поділ імперії на східну і західну.
8. Реформи Костянтина. Падіння західно-римської держави.

Методичні вказівки

Ключові терміни та поняття: квірити, клієнти, плебеї, патриції, раби, Рекс, Народні збори, Сенат, жрецькі колегії, центурія, магістратура, консули, претори, народні трибуни, диктатор, едикти магістратів, «Закони XII таблиць», звичаї, право народів, тріумвірат, принципат, домінат, едикти, декрети, рескрипти, мандати, кодифікація Юстиніана.

Історія Риму являє собою завершення процесу розвитку рабовласницької суспільно-економічної, формації. Римська держава є останнім і найбільш досконалим зразком типу рабовласницької держави в її античній формі. Рабовласницький спосіб виробництва досяг тут найвищого ступеня свого розвитку. Разом з тим з особливою силою в римському суспільстві

проявилися протиріччя цього способу виробництва, що призвело до його загибелі.

Римська держава переросла в процесі свого розвитку з невеликої міської общини в могутню, світову державу, форми якої змінювались. Римське право стало класичною системою права, універсальною для античного суспільства. Воно пережило падіння римської держави і вплинуло на розвиток права в наступні періоди історії людства (рецепція римського права). З Римом пов'язане виникнення християнства як однієї з світових релігій. Все це необхідно мати на увазі при підготовці до даного семінару. Тема охоплює широкий період розвитку Римської держави і права, тому при підготовці питань слід абстрагуватись від загальноісторичних подробиць, деталей, а звернути увагу на державний механізм в процесі його розвитку і змін, характерні риси права тощо.

Семінарське заняття 4

Тема 5: Держава та право феодальної Франції (X – XVIII ст.ст.)

Питання для усного опитування та дискусії

1. Виникнення феодальної держави, її розвиток в IX-XII ст. Реформи Людовика IX.
2. Станово-представницька монархія у Франції. Зміни в суспільному ладі. Державний устрій. Генеральні штати та Паризький парламент.
3. Становлення абсолютизму. Реформи кардинала Ришельє та Людовика XIV.
4. Державний устрій Франції в добу абсолютизму.
5. Джерела та характерні риси права середньовічної Франції.

Методичні вказівки

Ключові терміни та поняття: домен, прево, хрестові походи, Генеральні штати, Паризький парламент, ордонанс, гугеноти, кутюми, капітулярії, канонічне право, міське право.

Становлення середньовічної держави і права у Франції є своєрідним зразком, еталоном розвитку феодальної державності і правової системи взагалі. Тут чітко простежуються періоди розвитку цієї державності: феодальної роздробленості, станово-представницької і абсолютної монархії. Тут чи не вперше у Європі виник інститут прокуратури і адвокатури, введено продаж державних цивільних і військових посад.

Характерною у становленні абсолютизму, який носив "чистий", завершений характер, є діяльність знаменитого кардинала Ришельє і короля Людовика XIV.

Студенту не слід випускати з уваги й характеристику основних галузей та інститутів права.

Семінарське заняття 5

Тема 6: Держава та право феодальної Англії (V – XVI ст.ст.)

Питання для усного опитування та дискусії

1. Англо-саксонські держави на території Британії.
2. Нормандське завоювання Британії (XI ст.) та його вплив на суспільно-політичний устрій країни. Реформи короля Генріха II у XII ст.
3. Велика Хартія Вольностей 1215 р., її зміст та оцінка.
4. Станово-представницька монархія у Англії. Виникнення, структура, компетенція парламенту.
5. Встановлення та особливості англійського абсолютизму. Державний устрій Англії в період абсолютизму. Роль парламенту.
6. Судова система Англії. Інститут присяжних.
- 7.. Джерела та характеристика основних галузей права феодальної Англії.

Методичні вказівки

Ключові терміни та поняття: бритти, кельти, нормани, керли, ерли, віллани, шериф, парламент, палата лордів, палата громад, джентрі, Зоряна палата, Вестмінстер, Суд справедливості, прецедент, соліситор, барристер, тризн, фелонія, місдімінор.

Державно-правовий розвиток Англії характеризувався, крім загальних закономірностей, цілим рядом особливостей, з'ясування яких є метою семінару. Ряд цих особливостей пов'язаний з утворенням і діяльністю англійського парламенту.

Факт завоювання Англії Вільгельмом Завойовником у 1066 р. обумовив своєрідний розвиток феодальної держави і права в Англії, незавершений характер феодальних відносин в цілому.

Спроби англійських феодалів послабити процес централізації держави не мали такого успіху, як на континенті Європи. Важливе значення в цьому процесі займає конституційний акт "Велика Хартія Вольностей". Виникнення трьох середньовічних станів обумовило утворення станово-представницького органу - англійського парламенту, який існує донині.

Тому студенту слід висвітлити причини формування і утворення англійського парламенту, його структуру, функції і компетенцію. На особливу увагу заслуговує питання про формування блоку третього стану і нового дворянства, т. зв. "джентрі", що мало велике значення для структури парламенту, розмежування соціально-політичних інтересів у Англії. При підготовці до семінару слід порівняти англійський парламент з Генеральними Штатами у Франції, вказати на їх схожість і відмінність, пояснити причини відмінностей. Особливості співвідношення різних соціальних верств населення в Англії мали велике значення для дальшого розвитку країни, для результатів англійської революції XVII ст. і формування буржуазної держави і права в Англії.

Семінарське заняття 6

Тема 7: Держава та право феодальної Німеччини (X – XVIII ст.ст.)

Питання для усного опитування та дискусії

1. Утворення і розвиток феодальної держави. Особливості цього процесу.
2. Правове становище окремих груп населення.
3. Станово-представницька монархія, її державний устрій. Імперський Сейм, камеральний суд.
4. Встановлення князівського абсолютизму: його причини та наслідки.
5. Характеристика основних джерел та інститутів права:
 - а) Саксонське та Швабське зеркала.
 - б) Золота булла 1356 р.
 - в) Магдебурзьке право.
 - г) Кароліна 1532 р.

Методичні вказівки

Ключові терміни та поняття: князівський абсолютизм, рейхстаг, курфюрсти, Реформація, Селянська війна, Тридцятилітня війна, гофрат, гофтаг, ландтаг.

Історія держави і права Німеччини епохи середньовіччя має ряд характерних особливостей. Це повільний, довгий і складніший, ніж у Англії чи Франції, розвиток феодальних відносин. Це концентрація економічних і політичних інтересів по регіонах, повільне формування єдиного внутрішнього ринку, економічна і політична роздробленість. Специфічною була і станово-представницька монархія - всевладдя великих магнатів - курфюрстів і князів, слабкість німецьких міст. Вона не вела Німеччину до централізації, а навпаки - до встановлення регіонального, т. зв. "князівського" абсолютизму. Цьому сприяли реформація, селянська війна XVI ст., тридцятилітня війна XVII ст. та ін.

Незважаючи на економічну та політичну роздробленість, у Німеччині в цей період з'явилося декілька систематизацій права. Ось на це слід звернути увагу при підготовці до даного семінару.

Семінарське заняття 7

Тема 8: Феодальні держави Сходу (V – XIX ст.ст.)

Питання для усного опитування та дискусії

1. Утворення Візантійської держави. Державний лад Візантії у V-VII ст.
2. Особливості розвитку феодальних відносин.. Еволюція суспільного устрою і державного ладу в VIII-XV ст.
3. Виникнення Арабського Халіфату, його розвиток та занепад.
4. Основні риси суспільного та державного устрою Арабського Халіфату.
5. Характеристика мусульманського права : джерела та галузі права. Особливості судочинства.
6. Виникнення Османської імперії. Її державний та суспільний устрій.

7. Особливості формування правової системи та судочинства Туреччини.

Методичні вказівки

Ключові терміни та поняття: Базилевс, патріарх, синкліт, сенатори, династи, Консисторій, логофети, Коран, Сунна, іслам, теократія, шаріат, сунніти, шиїти, вакф (вакуф).

Середньовічне східне суспільство має суттєві відмінності від феодального Заходу. Одночасно існували патріархально-родові, кланові, рабовласницькі уклади поряд із феодальними. Відсутнє кріпосне право. Держава виконувала контрольно-регулюючу роль в економіці. Велику роль відігравала релігія як в житті Східного суспільства в цілому, так і при формуванні правових норм.

Говорячи про історію держави і права Візантії, слід зазначити, що вона цікава і повчальна. Виникнувши в результаті поділу Римської імперії на дві частини, - вона надалі пішла самостійним шляхом розвитку, пристосовувались до нових соціально-економічних і політичних відносин пізньоантичної і середньовічної Європи. Розвиток феодалізму, політичних, державних структур та інститутів права мав тут ряд особливостей, своєрідних рис. На це треба звернути увагу. Пройшовши довгий, понад тисячолітній шлях розвитку, державність і право Візантії, її релігія, культура і освіта зробили значний вплив на сусідні держави і народи, зокрема слов'янські. Який це був вплив - теж слід знати, дати його оцінку. Також слід вміти знайти відмінності у державному ладі і праві Мусульманських країн та Османської імперії.

Семінарське заняття 8

Тема 9: Державний устрій і право феодальної Польщі (X – XVIII ст.ст.)

Питання для усного опитування та дискусії

1. Утворення Польського князівства, його державний устрій (X – XIV ст.)
2. Особливості становлення станово-представницької монархії в Польщі. Кошицький привілей, Нешавські статuti, Радомська конституція (XIV – XVI ст.)
3. Утворення Речі Посполитої в 1569 р. та характеристика її державного устрою. Генріхові артикули.
4. Судова та правова система Речі Посполитої. Судова реформа другої половини XVI ст.
5. Ослаблення Речі Посполитої у другій пол. XVII – XVIII ст. внаслідок шляхетської анархії та зовнішніх війн. Повстання під проводом Костюшка. Конституція 1792 р.
6. Три розподіли Речі Посполитої (кін. XVIII ст.)

Методичні вказівки

Ключові терміни та поняття: магнати, шляхта, сеймик, Сейм, liberum veto, конфедерації, рокоші.

При підготовці до даного семінарського заняття студентам бажано звернути увагу на особливості становлення польської держави та утворення Речі Посполитої. Слід уважно прослідкувати формування суспільного устрою Польщі, виокремлення шляхти у привілейований суспільний стан. Уважно вивчити передумови та процес створення Речі Посполитої, її занепад та розподіли. Окремо слід дослідити правову та судову системи Польської держави: визначні правові пам'ятки – Статут Казимира Великого та Литовські Статути, судову реформу другої половини XVI ст., в процесі якої відбулося відділення судової влади від адміністрації.

Семінарське заняття 9

Тема 10: Держава і право Росії (XIV – XIX ст.ст.)

Питання для усного опитування та дискусії

1. Виникнення Московського князівства.
2. Судебники Івана III та Івана IV – основні риси російського права XV-XVI ст.
3. Проведення кодифікації у XVII ст.: Соборне уложення 1649 р.:
 - а) Основні риси цивільного права: право власності, зобов'язальне право, спадкове право.
 - б) Основні риси кримінального права: поняття і види злочинів, мета і система покарань.
4. Правове становище різних верств населення. Остаточне закріпачення селянства.
5. Судові органи і судовий процес.
6. Особливості станово-представницької монархії в Росії (2 пол. XVII – XVIII ст.). Діяльність Земського Собору.
7. Формування абсолютної монархії (кін. XVII – XVIII ст.):
 - а) Реформи Петра I.
 - б) Реформи Катерини II.
8. Розвиток абсолютизму у XIX ст.

Методичні вказівки

Ключові терміни та поняття: удільні князі, бояри, опричники, крамола, татьба, «Юріїв день», помістя, вотчина, кабальне холопство, білі слободи.

Під час підготовки до цього семінарського заняття студентам слід звернути увагу на загострення соціальних, суперечностей в Російській державі середини XVII ст., що призвело до бунтів й прийняття Соборного уложення 1649 р. Цей кодекс остаточно завершив повне закріпачення селянства, скасував урочні роки, тобто строки розшуку селян-утікачів і цим задовольнив вимоги дворянства, а також верхівки міського населення щодо оформлення кріпосного права. Для характеристики окремих правових інститутів необхідно ознайомитися з текстом Соборного уложення та робити на нього посилання. Водночас слід підкреслити, що в ньому є чимало статей,

що дають змогу з'ясувати механізм Російської держави XVII ст., яка була станово-представницькою монархією за формою правління. Феодали-кріпосники використали її для остаточного закріпачення селянства і посадського, тобто міського населення

1.4. Самостійна робота студентів

Тема 1. Державний лад країн Стародавнього Сходу (IV-III тисячоліття – VI ст. до н.е.)

Завдання 1. Скласти схему структури центральних і місцевих органів державної влади і управління Вавилону.

Питання для самоконтролю

1. Назвіть основні риси законів царя Хаммурапі.
2. Опишіть особливості суспільства і права Індії за законами Ману.

Тема 2. Стародавня Греція: держава та право (VIII - III ст. ст. до .н.е.)

Завдання 1. Скласти схему державного апарату Афінської республіки.

Питання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте законодавчі органи Ст. Греції.
2. Опишіть виконавчі органи Ст. Греції, визначте їх спільні риси та особливості.
3. Демократизм судового процесу в Афінах виявлявся в тому, що...
4. Визначте спільні риси і особливості права в Стародавніх Афінах і Спарті

Тема 3. Стародавній Рим: республіка та імперія (VI ст. до н.е. – 476 р. н.е.)

Завдання 1. Скласти схему державного устрою Риму в період республіки.

Питання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте процес еволюції форм держави Ст. Риму
2. Розкрийте зміст реформи Сервія Тулія

Тема 4. Держава та право феодальної Франції (X – XVIII ст.ст.)

Завдання 1. Порівняти державний устрій Франції у станово-представницьку та абсолютну монархію

Питання для самоконтролю

1. Сеньйоральна монархія у Франції – це...
2. Поясніть вислів: «Васал мого васала - не мій васал»
3. Основні феодальні стани – це...
4. Місце Генеральних Штатів в системі органів влади
5. Охарактеризуйте основні галузі права Середньовікової Франції.

Тема 5. Держава та право феодальної Англії (V – XVI ст.ст.)

Завдання 1. Визначити особливості права феодальної Англії

Питання для самоконтролю

1. Визначте особливості виникнення держави в Англії
2. Значний політичний вплив парламенту в Англії зумовлений...
3. Поясніть значення Великої Хартії вольностей
4. Незавершений характер абсолютизму в Англії обумовлений
5. Опишіть особливості основних джерел права Англії.

Тема 6. Держава та право феодальної Німеччини (X – XVIII ст.ст.)

Завдання 1. Визначити класифікацію правових пам'яток феодальної Німеччини

Питання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте особливості формування держави в Середньовічній Німеччині
2. Визначте німецьких йорактер абсолютизму у XVII-XVIIIст.
3. «Колискою поліцейського управління» вважається...
4. Значення Магдебурського права в містах Німеччини
5. Опишіть міське, канонічне право, рецепцію римського права, як джерела права Середньовічної Німеччини
6. Особливістю феодальних кодифікацій Німеччини було...

Тема 7. Феодальні держави Сходу (VII – XVII ст. ст.)

Завдання 1. Скласти схему державного устрою Візантійської держави, Арабського халіфату та Османської імперії.

Питання для самоконтролю

1. Особливість виникнення Арабського Халіфату полягає в тому, що ...
2. Форма держави Арабського Халіфату характеризується
3. Визначити що було чинником в утворенні Державної Організації Турків.
4. Відмінність влади турецького султана від халіфату було...
5. Що означає «цезарепапізм»?

6. Визначте зміст і значення реформ Юстиніана
7. Опишіть джерела мусульманського права.

Тема 8. Феодальна держава та право Польщі (X – XVIII ст.ст.)

Завдання 1. Визначити джерела права Польської феодальної держави

Питання для самоконтролю

1. Охарактеризуйте особливості утворення держави феодальної Польщі.
2. Визначте відмінності Станово-представницької монархії Польщі від західноєвропейської.
3. Опишіть основні риси державного устрою Речі посполитої.
4. Назвіть основні джерела права феодальної Польщі.

Тема 9. Держава і право Росії (XIV – XX ст.ст.)

Завдання 1. Порівняти державний устрій і право феодальної Росії із зарубіжними державами

Питання для самоконтролю

1. Визначте основні риси державного і суспільного устрою феодальної Росії.
2. Опишіть особливості станово-представницької монархії Московії.
3. Охарактеризуйте основні риси російського права феодальної епохи.

1.5. Індивідуальні завдання

Індивідуальні завдання передбачаються у формі рефератів-оглядів. Завдання обирається студентом на початку семестру і виконується за усталеними вимогами.

1.5.1. Основні вимоги до написання рефератів-оглядів

При виконанні індивідуального завдання необхідно взяти до уваги, що реферат (лат. *refero* – доношу, повідомляю, переказую) – це короткий переказ змісту наукової роботи, книги або вчення, оформлене у вигляді письмової публічної доповіді; доповідь на задану тему, зроблена на основі критичного огляду відповідних джерел інформації (наукових праць, літератури по темі).

Зі свого боку, реферат-огляд складається на основі декількох джерел і зіставляє різні точки зору з досліджуваного питання.

Реферат-огляд, незалежно від теми, містить визначені реквізити: титульна сторінка встановленого зразка, вступ, розділи, висновки, список використаних джерел і додатки (у разі необхідності).

Обов'язково в тексті повинні бути посилання на джерела, що були використані при написанні реферату. Посилання подаються у квадратних дужках з вказівкою номера джерела, за яким воно внесене у список використаних джерел, та сторінки (якщо подається точна цитата або числові дані), наприклад [3, с.8].

Технічні вимоги: текст має бути набраний шрифтом Times New Roman, 14 кеглем через 1,5 інтервали. Поля: верхнє – 2,0 см, нижнє – 2,0 см, ліве – 3,0 см, праве – 1,0 см. Загальний обсяг реферату-огляду – до 15 сторінок формату А4.

1.5.2. Теми рефератів-оглядів

1. Виникнення і характерні риси держав Стародавнього Сходу.
2. Посилення Вавилону та реформи царя Хаммурапі.
3. Варни (касти) Стародавньої Індії.
4. Закони Ману в Стародавній Індії: загальна характеристика.
5. Афінівська рабовласницька держава: демократія чи охлократія.
6. Особливості державного устрою та права Стародавньої Спарти.
7. Законодавство Гракхів та криза республіканського ладу у Стародавньому Римі.
8. Боротьба плебеїв за політичні права в Стародавньому Римі.
9. Історична постать Юлія Цезаря.
10. Перші та останні імператори Римської держави.
11. Реформи Людовика IX (Святого).
12. Золота Булла в імператорській Німеччині.
13. Роль Магдебурзького права в організації міського самоврядування в Європі.
14. “Саксонське” і “Швабське” зеркала – джерела права феодальної Німеччини.
15. Особливості “Кароліни” – збірки кримінального та кримінально-процесуального права феодальної Німеччини.
16. Розквіт французького абсолютизму за Людовика XIV.
17. Англіканська церква та англійський абсолютизм.
18. “Тридцятилітня війна” та її наслідки для німецької імперії
19. Особливості Брандербурзько-Пруської держави.
20. Олівер Кромвель – історична постать англійської буржуазної революції. Демократ чи диктатор.
21. Діячі Якобінської диктатури.
22. Внутрішня політика Наполеона Бонапарта.
23. Зовнішня політика Наполеона Бонапарта.
24. Просвічений абсолютизм в Австрійській імперії.
25. Формування Російської імперії. Реформи Петра I та Катерини II.
26. Буржуазні реформи XIX ст. в Російській імперії.

27. Феодальна Річ Посполита: конституційна монархія чи аристократична республіка.
28. Мусульманське право: особливості та еволюція.
29. Османська імперія та Україна у XVI-XVII ст.: досвід міждержавницьких відносин.

1.6. Підсумковий контроль

Підсумковий семестровий контроль проводиться у формі письмового заліку.

1.6.1. Питання для підсумкового контролю

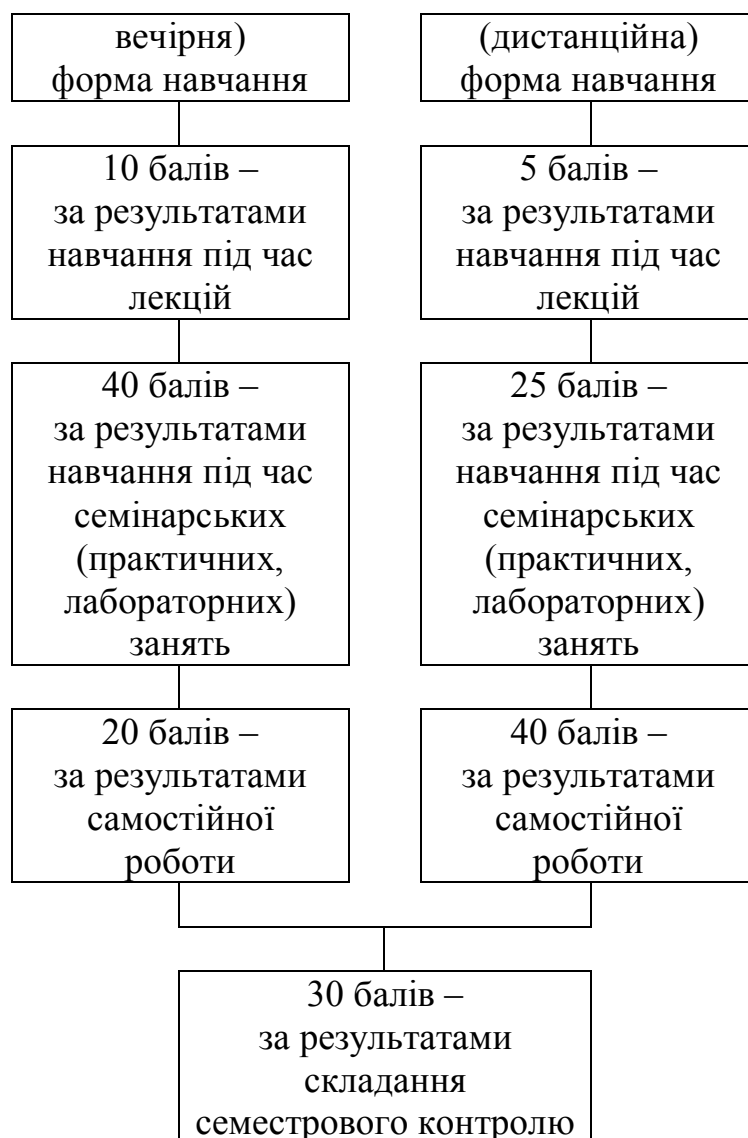
1. Характерні риси і особливості країн Стародавнього Сходу.
2. Суспільний і державний лад, суд і право Стародавнього Єгипту.
3. Суспільний лад і державний устрій Вавилону.
4. Джерела права у Стародавньому Вавилоні. Причини видання та система законів царя Хаммурапі.
5. Цивільне право за законами Хаммурапі.
6. Кримінальне право та процес за законами Хаммурапі.
7. Держава і право Стародавньої Індії. Закони Ману.
8. Суспільний лад і державний устрій Стародавньої Індії. Буддизм.
9. Держава і право Стародавнього Китаю.
10. Суспільний лад і державний устрій Стародавнього Китаю. Вчення Конфуція.
11. Суспільний устрій Афін. Реформи Солона, Клісфена.
12. Державний устрій Афін. Афінська рабовласницька держава.
13. Суд, судочинство і основні риси права в Стародавній Греції.
14. Суспільний, державний устрій та право Спарти.
15. Виникнення держави в Римі. Реформи Сервія Тулія.
16. Суспільний та державний устрій Римської республіки.
17. Стародавній Рим: перехід від республіки до монархії. Диктатура Сули, Юлія Цезаря.
18. Суспільний та державний лад Римської держави в період принципату і домініату.
19. Реформи римських імператорів Діоклетіана та Костянтина.
20. Утворення Візантійської держави. Суспільний устрій країни.
21. Державний лад Візантії у V-VII ст., його еволюція у XIII-XV ст.
22. Реформи імператора Юстиніана.
23. Державний устрій Арабського Халіфату.
24. Право та судочинство Арабського Халіфату.
25. Державний устрій Османської імперії (XV-XVII ст.)
26. Право та судочинство Османської імперії.
27. Утворення держави Франків. Суспільний і державний лад франків.

28. Джерела права у Франків. «Салічна правда» (виникнення, структура, загальна характеристика). Цивільне, кримінальне право і процес за «Салічною Правдою».
29. Виникнення феодальної держави у Франції, її розвиток в IX-XII ст.
30. Реформи французького короля Людовика IX.
31. Суспільний лад і державний устрій у середньовічній Франції. Генеральні штати та Паризький парламент.
32. Державний устрій Франції в добу абсолютизму.
33. Правова і судова системи феодальної Франції.
34. Нормандське завоювання Британії (XI ст.) та його вплив на суспільно-політичний устрій країни.
35. Реформи англійського короля Генріха II в XII ст.
36. Велика Хартія Вольностей 1215 р., її зміст та оцінка.
37. Виникнення, структура та компетенція англійського парламенту.
38. Джерела та характеристика основних галузей права феодальної Англії.
39. Встановлення та особливості англійського абсолютизму.
40. Державний устрій Англії в період абсолютизму. Роль парламенту.
41. Утворення і розвиток феодальної держави Німеччини. Особливості цього процесу.
42. Характеристика основних джерел та інститутів права Німеччини: Саксонське та Швабське зерцала, Магдебурзьке право.
43. Золота булла 1356 р. в Німеччині.
44. Кароліна 1532 р. – пам'ятник кримінального права та процесу феодальної Німеччини.
45. Виникнення Московського князівства. Його устрій у XII-XVI ст.
46. Судебники Івана III та Івана IV у Московській державі.
47. Соборне уложення 1649 р.
48. Російська держава в період станово-представницької та абсолютної монархії (XVII – початок XX ст.)
49. Утворення та характеристика Речі Посполитої.
50. Характерні риси феодальної держави та права Польщі.

2. Схема нарахування балів

3.1. Нархування балів студентам з навчальної дисципліни здійснюється відповідно до такої схеми:

3.2. Обсяг балів, здобутих студентом під час лекцій з навчальної дисципліни, обчислюється у пропорційному співвідношенні кількості відвіданих лекцій і кількості лекцій, передбачених навчальним планом, і визначається згідно з додатками 1 і 2 до Положення про організацію освітнього процесу в Хмельницькому університеті управління та права.

З цієї навчальної дисципліни передбачено проведення 9 лекційних занять за денною формою навчання.

Отже, студент може набрати під час лекцій таку кількість балів:

№ з / п	Форма навчання	Кількість лекцій за планом	Кількість відвіданих лекцій								
			1	2	3	4	5	6	7	8	9
1 .	Денна Ісемес	9	1,1	2,2	3,3	4,4	5,5	6,6	7,7	8,8	10

	тр										
--	----	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--

2.3. З цієї навчальної дисципліни передбачено проведення 9 семінарських занять за денною формою навчання у першому семестрі.

За результатами семінарських занять кожному студенту до відповідного документа обліку успішності виставляється кількість балів від 0 до 5 числом, кратним 0,5, яку він отримав протягом заняття.

Критерії поточного оцінювання знань студентів наведені у п.4.3.8. Положення про організацію освітнього процесу в Хмельницькому університеті управління та права імені Леоніда Юзькова (затвердженого 29 травня 2017 року, протокол № 14).

2.4. Перерозподіл кількості балів в межах максимально можливої кількості балів за самостійну роботу студентів та виконання індивідуальних завдань, наведено в наступній таблиці:

№ з/п	II семестр 9 тем	Номер теми									Усього балів
		1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	
1.	Максимальна кількість балів за самостійну роботу	1,3	1,4	1,4	1,4	1,3	1,3	1,3	1,3	1,3	12
2.	Максимальна кількість балів за індивідуальне завдання	8									8
	Усього балів										20

3. Рекомендовані джерела

Тема 1

1. Андрієвич В.М. Закони царя Хаммурапі як пам'ятка політичної думки Стародавнього Сходу. Режим доступу: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/05/14.-gumanitarni-i-sotsialni-nauky.pdf>
2. Бостан Л. М. Історія держави і права зарубіжних країн: [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / Л. М. Бостан, С. К. Бостан – 2-ге вид., переробл. та доповн. К.: Центр учб. л-ри, 2008. С. 29-71 Режим доступу: <http://kizman-tehn.com.ua/wp-content/uploads/2017/09/Istoriya-derzhavi-i-prava-zarub.krayin.pdf>

3. Закони Ману. Манавадхармашастра. Переклад С. д. Ельмановича, перевірених і виправлених Г. ф. Ільїним. Видано в серії "Пам'ятки літератури Сходу, 1992. Режим доступу: <https://academicbooks.com.ua/ua/p1567994093-zakony-manu-manavadharmashastra.html>
4. "Закони Ману" / Переклад українською мовою доступний на платформі **ЧТИВО**: Режим доступу: [\[https://chtyvo.org.ua/authors/Davnioindiiska_kultura/Zakony_Man.pdf\]](https://chtyvo.org.ua/authors/Davnioindiiska_kultura/Zakony_Man.pdf)(https://chtyvo.org.ua/authors/Davnioindiiska_kultura/Zakony_Man.pdf)
5. Історія держави і права зарубіжних країн: підручник / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Бандурки ; [Бандурка О. М., Швець Д. В., Бурдін М. Ю., Головка О. М., та ін. ; вступ. слово О. М. Бандурки]. Харків : Майдан, 2020. С.23-69 Режим доступу: https://fpk.in.ua/images/biblioteka/2FMB_Pravo/Bandurka_.pdf
6. Крижанівський О. Історія Стародавнього Сходу: Підручник. К., 2009. 588 с. Режим доступу: https://chtyvo.org.ua/authors/Kryzhanivskyi_Oleh/Istoriia_Starodavnoho_Sk_hodu/
7. Стукаленко Д. Ю. Закони Хаммурапі як історичне джерело / Д. Ю. Стукаленко, А. В. Беззубенко // Наука та освіта в дослідженнях молодих учених [Електронне видання] : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. для студ., аспірантів, докторантів, молодих учених, Харків, 14 трав. 2020 р. / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди ; [редкол.: Ю. Д. Бойчук (голов. ред.) та ін.]. Харків, 2020. С. 334–336. Режим доступу: <https://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/12639>

Тема 2

1. Арістотель. Нікомахова етика. К. : Основи, 2002. 96 с. Режим доступу: https://chtyvo.org.ua/authors/Aristotle/Nikomakhova_etyka/
2. Арістотель. Політика. К. : Основи, 2000. 145 с. Режим доступу: <https://chtyvo.org.ua/authors/Aristotle/Polityka/>
3. Балух В.О., Возний І.П., Коцур В.П. Історичні портрети античності та середньовіччя. Чернівці: Книги – ХХІ, 2007. 500 с. Режим доступу: <http://catalog.puet.edu.ua/opacunicode/index.php?url=/notices/index/IdNotice:186765/Source:default>
4. Вейн П. Чи вірили греки у свої міфи? Львів: Каменяр, 2003. 170 с. . Режим доступу: https://chtyvo.org.ua/authors/Paul-Marie_Veyne/Chy_viryly_hreky_u_svoi_mify7/
5. Колісніченко А.І. Історія держави і політико-правових вчень Стародавньої Греції та Риму: Навчальний посібник. Миколаїв: Вид-во

- МФ НаУКМА, 2002. 274 с. Режим доступу: https://chtyvo.org.ua/authors/Kolisnychenko_Anatolii/Istoriia_derzhavy_i_polityko-pravovykh_vchen__Starodavnoi_Hretsii_ta_Rymu/
6. Корж Н. Г., Луцька Ф. Й. Из скарбниці античної мудрості. К. : Вища школа, 1994. 351 с. Режим доступу: catalog.name/x/x/x?LNG=&Z21ID=&I21DBN=VNMU_PRINT&P21DBN=VNMU&S21STN=1&S21REF=&S21FMT=fullw_print&C21COM=S&S21CNR=&S21P01=0&S21P02=1&S21P03=A=&S21STR=Корж,%20Н.%20Г.#
 7. Логвиненко Є. С. Розуміння покарання у правовій думці Античної Греції. *Jurnalul juridic național: teorie și practică. National Law Journal: Theory and Practice*. 2018. № 3-2 (31). С. 17-20. URL: <http://univd.edu.ua/science-issue/issue/3014>.
 8. Платон. Держава. К. : Основи, 2000. 112 с. Режим доступу: <http://litopys.org.ua/plato/plat01.htm>
 9. Поппер К. Відкрите суспільство та його вороги. Т. 1: У полоні Платонових чарів. К: Либідь, 1994. 187 с. Режим доступу: https://shron1.chtyvo.org.ua/Popper_Karl/Vidkryte_suspilstvo_ta_ioho_vorohy_Tom_1.pdf
 10. Ставнюк В. В. Становлення афінського поліса. Київ: Аквілон-Плюс, 2005. 217 с. Режим доступу: https://chtyvo.org.ua/authors/Stavniuk_Viktor/Stanovlennia_afinskooho_polisa/

Тема 3

1. Вовк В. М. Пліній Молодший про сучасну йому правову дійсність. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2014. № 1. С. 155-157. Режим доступу: http://lsei.org.ua/1_2014/5.pdf
2. Войтович Л., Овсінський Ю. Історія війн і військового мистецтва. Том 1. Київ: Фоліо, 2017. 896 с. Режим доступу: https://chtyvo.org.ua/authors/Voitovych_Leontii/Istoriia_viin_i_viiskovoho_mystetstva_Tom_1/
3. Дмитренко В. Розвідка та інші служби стародавнього Риму та його супротивників. Львів: Кальварія, 2020. 704 с. Режим доступу: https://chtyvo.org.ua/authors/Dmytrenko_Volodymyr/Rozvidka_ta_inshi_ta_iemni_sluzhby_Starodavnoho_Rymu_i_ioho_suprotyvnykiv/
4. Петrenchко О. М. Amici imperatoris доби принципату / О. М. Петrenchко // Старожитності, 2013. Вип. 12. С. 65-71. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/drev_2013_12_9
5. Петrenchко О. Суспільно – політичний розвиток Римської імперії I - на поч. III ст. н.е.: від "відновленої" Республіки до сенатської монархії. Львів : Видавничий центр ЛНУ

- імені Івана Франка, 2009. 396 с. Режим доступу:
https://chtyvo.org.ua/authors/Petrechko_Oleh/Suspilno-politychnyi_rozvytok_Rymskoi_Imperii_v_I-_na_poch_III_st_ne_vid_vidnovlenoi_Respubliky_do/
6. Цицерон М.-Т. Про державу; Про закони; Про природу богів. К. : Вища шк., 1998. 116 с. Режим доступу:
https://chtyvo.org.ua/authors/Marcus_Cicero/Pro_derzhavu_Pro_zakony_Pro_pryrodu_bohiv/
7. Kershaw S. R. Barbarians: Rebellion and Resistance to the Roman Empire. London: Robinson, 2019. 519 p. Режим доступу:
<https://historicalnovelsociety.org/reviews/barbarians-rebellion-and-resistance-to-the-roman-empire>
8. Scheidel W. Escape from Rome: The Failure of Empire and the Road to Prosperity. Princeton: Princeton University Press, 2019. 696 p. Режим доступу: <https://web.stanford.edu/~scheidel/Escape%20from%20Rome.pdf>

Тема 4

1. Ададуrow В. Історія Франції. Королівська держава та створення нації (від початків до кінця XVIII століття). Серія “Історія країн світу”. Львів: вид-во УКУ, 2002. 412 с. Режим доступу:
https://chtyvo.org.ua/authors/Adadurov_Vadym/Istoriia_Frantsii_Korolivska_derzhava_ta_stvorennia_natsii_vid_pochatkiv_do_kintsia_XVIII_stolittia/
2. Балух В.О., Возний І.П., Коцур В.П. Історичні портрети античності та середньовіччя. Чернівці: Книги – ХХІ, 2007. 500 с. Режим доступу:
<http://catalog.puet.edu.ua/opacunicode/index.php?url=/notices/index/IdNotice:186765/Source:default>
3. Бедрій М. М. Французьке звичаєве право: деякі історико-правові аспекти. / Актуальні проблеми держави і права. Режим доступу:
<http://www.apdp.in.ua/v72/15.pdf>
4. Держава та право Середньовіччя. Режим доступу:
<https://studies.in.ua/istorija-derzhavy-ta-prava-zarubizhnyh-krain/3992-tema-2-derzhava-ta-pravo-serednovchchya.html>
5. Міркевич Я.В. Відповідальність за злочини проти жінок за Салічною Правдою / Актуальні проблеми сучасної науки і правоохоронної діяльності. Харків, 2018. Режим доступу:
https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/17_05_2018/pdf/52.pdf

6. «Салічна правда» як пам'ятка ранньосередньовічного права. Режим доступу: http://feb.tsatu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/10/Prezentatsiyi-studentiv-BKMT-2021-t.1_compressed.pdf
7. Стеценко Н. С. Розвиток земельного законодавства країн Західної Європи періоду Середньовіччя [Електронний ресурс] / Н. С. Стеценко // Порівняльно-аналітичне право : електрон. наук. фах. вид. 2017. № 4. С. 34–39. Режим доступу: http://www.pap.in.ua/4_2017/9.pdf (дата звернення: 28.05.2019).

Тема 5

1. Балух В.О., Возний І.П., Коцур В.П. Історичні портрети античності та середньовіччя. Чернівці: Книги – XXI, 2007. 500 с. Режим доступу: <http://catalog.puet.edu.ua/opacunicode/index.php?url=/notices/index/IdNotice:186765/Source:default>
2. Бініон М. Малими кроками до великої свободи. Режим доступу: <https://tyzhden.ua/malymy-krokamy-do-velykoi-svobody/>
3. Держава і право Англії. Режим доступу: https://stud.com.ua/93654/pravo/derzhava_pravo_angliyi
4. Кириченко В. Є. Ідеї, що правлять світом — Велика хартія вольностей // Вісник Пенітенціарної асоціації України. 2020. № 3. С. 5–12. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bpau_2020_3_3
5. Колесник К. Е., Сніжко І. А. Нормандське завоювання Англії і його вплив на історію і культуру Англії. Історія і культура Англії в XII – XV ст.: Конспект лекцій. Харків: УкрДУЗТ, 2022. 90 с. <http://lib.kart.edu.ua/bitstream/123456789/10498/1/%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%81%D0%BF%D0%B5%D0%BA%D1%82%20%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%86%D1%96%D0%B9.pdf>
6. Мак Т.Ф. Нормандське завоювання Англії та його наслідки. / Дослідження і розвідки із Всесвітньої історії і права. Т.8. Режим доступу: <https://elibrary.kdpu.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/10041/%d0%9c%d0%b0%d0%ba%20%d1%81.13-21.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
7. Пошелюжна Х. Право в середньовічній Англії. Режим доступу: <https://pravo.ua/articles/vesti-vik/>
8. Середньовічна держава і право в Англії. Режим доступу: <https://studfile.net/preview/5391225/page:8/>

9. Славко А. С. Велика хартія вольностей 1215 // Велика українська енциклопедія. Режим доступу: [https://vue.gov.ua/Велика хартія вольностей 1215](https://vue.gov.ua/Велика_хартія_вольностей_1215)
10. Фаст О. О. Розвиток уявлень про межі державної влади в середньовічній Європі. / Правова позиція, № 2 (27), 2020 DOI <https://doi.org/10.32836/2521-6473.2020-2.2>

Тема 6

1. Гуменюк Г.П. До питання про розробку та прийняття «Саксонського Зеркала» (XIII ст.) / Актуальні проблеми держави і права. 2007. С.287-293. Режим доступу: <http://www.apdp.in.ua/v36/56.pdf>
2. Держава середньовічної Німеччини. Режим доступу: https://stud.com.ua/95590/pravo/derzhava_serednovichnoyi_nimechchini
3. Держава і право середньовічної Німеччини. Режим доступу: <https://ru.scribd.com/document/710698475/%D1%81%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%B4%D0%BD%D1%8C%D0%BE%D0%B2%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B0-%D0%BD%D1%96%D0%BC%D0%B5%D1%87%D1%87%D0%B8%D0%BD%D0%B0>
4. Козинець О.Г. Міське право середньовічної Європи. Режим доступу: <https://ir.stu.cn.ua/bitstream/handle/123456789/13175/%D0%9C%D1%96%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B5%20%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE%20%D1%81%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%B4%D0%BD%D1%8C%D0%BE%D0%B2%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%BE%D1%97%20%D0%84%D0%B2%D1%80%D0%BE%D0%BF%D0%B8.pdf>
5. Липитчук О. До питання про джерела права середньовічної Німеччини / Грааль науки, (24), 151–158. Режим доступу: <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.17.02.2023.024>
6. Магдебурзьке право. Режим доступу: https://wiki.cusu.edu.ua/index.php/%D0%9C%D0%B0%D0%B3%D0%B4%D0%B5%D0%B1%D1%83%D1%80%D0%B7%D1%8C%D0%BA%D0%B5_%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE
7. Право середньовічної Німеччини. Режим доступу: https://stud.com.ua/93652/pravo/pravo_serednovichnoyi_nimechchini
8. Слинько Д.В. Процесуалізація права у Франції і Німеччині в епоху Середньовіччя. / Юридичний електронний журнал. 2018. №2. С.28-31. Режим доступу: http://lsej.org.ua/2_2018/7.pdf
9. Фаст О. О. Розвиток уявлень про межі державної влади в середньовічній Європі. / Правова позиція, № 2 (27), 2020 DOI <https://doi.org/10.32836/2521-6473.2020-2.2>
10. Фаст О. О. Роль середньовічної правової доктрини у формуванні уявлень про честь та гідність як правового інституту. / Теорія держави і

Тема 7

1. Бехруз Х. Розвиток ісламського права в епоху Османської імперії / Актуальні проблеми держави і права. 2007. С.91-96. Режим доступу: <http://www.apdp.in.ua/v34/19.pdf>
2. Боднаров О.Г. Політична та правова думка Арабського Сходу : проблеми держави та політики. Наукові записки, вип.13, 2013. С.117-123. Режим доступу: <https://dspace.kntu.kr.ua/server/api/core/bitstreams/c1555b23-054d-487d-b6ef-ac5c0fc77f46/content>
3. Візантійська держава. Режим доступу: <https://uahistory.co/book/history-of-state-the-rights-of-foreign-countries/62.php>
4. Держава і право Візантійської імперії. Режим доступу: https://stud.com.ua/93661/pravo/derzhava_pravo_vizantiyi
5. Держава і право Арабського халіфату. Режим доступу: https://stud.com.ua/95607/pravo/derzhava_pravo_arabskogo_halifatu
6. Дячук Л. Поняття шлюбу у візантійській правовій культурі / Етнічна історія народів Європи. Вип. 29. Режим доступу: <http://ethnic.history.univ.kiev.ua/data/2009/29/articles/15.pdf>
7. Савайда О.І., Мельник Н.В., Здреник І.В. Вплив візантійського права на формування та розвиток держави і права України-Руси / Юридичний науковий електронний журнал. 2023. №3. С.48-50 DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-2/8>
8. Ситайло Ю. Принципи символічної влади і соборності в ідеології візантизму / Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії. 2023. Випуск 49. С.129-136 DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2023.49.16>
9. Шапенко Л.О. Візантійське законодавство та його вплив на формування права України / Карпатський правничий часопис. 2015. №9 С.120-125 Режим доступу: https://er.nau.edu.ua/bitstream/NAU/16321/1/%D0%A8%D0%B0%D0%BF%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE_%D0%9D%D0%B5%D0%B4%D0%BE%D0%B3%D0%B8%D0%B1%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE.PDF

Тема 8

1. Боднар Н. Становлення сучасної національної правової системи Польщі: історико-правові аспекти. Режим доступу: <http://www.jurnaluljuridic.in.ua/archive/2014/6/3.pdf>
2. Держава і право середньовічної Польщі. Режим доступу: <https://www.studocu.com/uk/document/l%D1%8Cvivs%D1%8Ckiy-natsional%D1%8Cniy-universitet-imeni-ivana-franka/istoriya-serednikh-vikiv/tema-8-istoriya-prava-seredn%D1%8Covichnoi-pol%D1%8Cshchi/109921270>
3. Єфремова Н. В. Інститут представництва (в політичному сенсі) в Статутах Великого князівства Литовського 1566 та 1588 pp. / Актуальні проблеми держави і права. 2009. С.159-167. Режим доступу: <http://www.apdp.in.ua/v49/28.pdf>
4. Іванов О. Ю. Польська державність Х-ХVIII ст. як об'єкт московської експансії: історико-правовий вимір / Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. 2021 № 51. DOI <https://doi.org/10.32841/2307-1745.2021.51.2>
5. Кулаковський П. М. Ленне право як складник державного устрою країн Центрально-Східної Європи (XVI-XVIII ст.) / Історія та теорія права. 2022. №4. С.15-21. DOI <https://doi.org/10.32782/2521-6473.2022-4.2> Режим доступу: <https://legalposition.umsf.in.ua/archive/2022/4/2.pdf>
6. Польща в період феодальної роздробленості у XI-XIII ст. Режим доступу: <https://ostarbeiter.vn.ua/rozdrobnienie-feudalne.html>
7. Старченко Н. Звідки походить прагнення українців до свободи. Режим доступу: <https://localhistory.org.ua/texts/kolonki/zvidki-pokhodit-pragnennia-ukrayintsiv-do-svobodi-nataliia-starchenko/>
8. Старченко Н. Українські світи Речі Посполитої. Київ: Laurus.2021. 616 с. Режим доступу: https://issuu.com/laurus_press/docs/ukr_svity_promo1
9. Старченко Н. Як судилися шляхтичі і що входило до їхнього кодексу честі. Режим доступу: <https://old.nmiu.org/bloh/item/11-yak-sudylysia-shliakhtychi-i-shcho-vkhodylo-do-ikhnoho-kodeksu-chesti-poiasnuiie-istoryk-nataliia-starchenko>
10. Stengach Nadiia. "Women's legal status in the society of the Polish-lithuanian Commonwealth and the Ukrainian cossack state (second half of the XVI- XVII centuries) / EURÓPSKA VEDA. EUROPEAN SCIENCE. Scientific journal. 3/2019. С.86-92. Режим доступу: <https://www.eeda.sk/dok/publikacie/ostatne/2019-europska-veda-9.pdf>

Тема 9

1. Білінський В. Країна Моксель або Московія. Книга друга. Київ: Видавництво імені Олени Теліги. 2009. 193 с. Режим доступу: http://history.org.ua/LiberUA/KrMokMosk2_2009/KrMokMosk2_2009.pdf

2. Вітенко М. Історія Росії. Від найдавніших часів до наших днів : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. – ІваноФранківськ : Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2013. 346 с. Режим доступу: https://shron1.chtyvo.org.ua/Vitenko_Mykola/Istoriia_Rosii.pdf
3. Дашкевич Я. Як Московія привласнила історію Київської Русі. Режим доступу: <https://universum.lviv.ua/journal/2011/6/dashk.htm>
4. Дворнік Ф. Розвиток московського самодержавства: соціальні та політичні зміни у Східній Русі. Режим доступу: <http://litopys.org.ua/dvornik/dv18.htm>
5. Крамар С. «Україна-Русь vs Московія: Настільна книга. / початковий посібник. Хмельницький: ТЗОВ «Поліграфіст», 2019. 240 с. Режим доступу: <https://nenc.gov.ua/wp-content/uploads/2016/12/%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B0-%D0%A0%D1%83%D1%81%D1%8C-vs-%D0%9C%D0%BE%D1%81%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D1%96%D1%8F.-%D0%BD%D0%B0%D1%81%D1%82%D1%96%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0-%D0%BA%D0%BD%D0%B8%D0%B3%D0%B0.-%D0%9D%D0%B0%D0%B2%D1%87%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B8%D0%B9-%D0%BF%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1%D0%BD%D0%B8%D0%BA-%D0%9D%D0%90%D0%9F%D0%9D%D0%A3-%D0%A5%D0%9E%D0%95%D0%9D%D0%A6%D0%A3%D0%9C.pdf>
6. Снайдер Т. Монгольська Русь. Як створилася та піднялася Московська держава. Режим доступу: <https://forbes.ua/lifestyle/stvorenniya-i-pidym-moskovskoi-derzhavi-soma-lektsiya-timoti-snaydera-02112022-9484>
7. Стеньгач Н. О. Формування концепції “руського мира” у середовищі українського православного духовенства в першій половині XVII ст. / *Хмельницькі краєзнавчі студії. Науково-краєзнавчий збірник. №19.* 2019. С. 198-205 Режим доступу: https://kraimuz.km.ua/wp-content/uploads/2021/10/hks_19_w.pdf
8. Штепа П. Московство. Торонто, 1968. 345 с. Режим доступу: https://chtyvo.org.ua/authors/Shtepa_Pavlo/Moskovstvo/

4. Інформаційні ресурси в Інтернеті

1. <http://law.uqlc.ru/>
2. <http://textbooks.net.ua/content/view/4301/35/>
3. <http://www.zakroma.narod.ru/>
4. <http://ukTexpQrt.gov.ua/ukr/zinfo/ger/l128.html>
5. <http://textbooks.net.ua/content/view/3363/2Q/>
6. <http://www.wikipedia.org/>

7. <http://imperiya.net/england.htm/>
8. <http://ua-referat.com/КонституціяФРН1994р>
9. <http://zen.in.ua>
10. <http://pidruchniki.ws/18570314/tiirism/nimechchina>
11. <http://ukrkniga.org.ua>
12. <http://pravnyk.info/idpzk21.html>
13. <http://textbooks.net.ua>
14. <http://ukrexport.gov.ua/ukr/z info/ger/1128.html>